

VE STŘEDU POZORNOSTI:

Mediální pokrytí tématu migrace
v České republice, Estonsku a na Slovensku

Srovnávací zpráva

**Pavel Pospěch,
Adéla Jurečková**

Ján Hacek
Pavína Chalupková
Peter Ivanič
Esta Kaal
Berit Renser
Eliška Tokošová

OBSAH

1.	Úvod	3
2.	Metodologie: tři země, tři případy	3
3.	Jaké zprávy přinesl výzkum?	6
	Kdo promlouvá o migraci?	7
	Kdo jsou lidé v centru mediální pozornosti a odkud přicházejí?	8
	Co na to říkají samotní novináři?	10
	Přístup novinářů k tématu.	10
	Přitažlivost témat spojených s migrací pro média	11
	Redakční praxe.	12
	Pracovní podmínky novinářů.	14
4.	Závěr.	16
5.	Bibliografie	18

1. ÚVOD

Migrace ze zemí mimo EU se od roku 2015 objevuje jako časté téma v českých, estonských a slovenských médiích, ačkoliv v těchto zemích nadále pobývá poměrně nízký počet migrantů a uprchlíků¹. Pouze 0,2 procenta české populace jsou držiteli mezinárodní ochrany, na Slovensku se jedná pouze o 0,01 procenta². V Estonsku v letech 1997-2017 získalo pouze 445 lidí status *refugee de jure*³.

Relativně nízký podíl imigrantů zvláště ze Středního východu a Afriky v této části Evropy znamená, že obyvatelé zemí, na které se soustředí tento výzkum, mají jen málo příležitostí získat osobní zkušenosti s uprchlíky a migranty z těchto oblastí. Podle zjištění Eurobarometru (Special Eurobarometer 469, 12/2017) patří nálady občanů České republiky, Estonska a Slovenska vůči migrantům k těm nejvíce negativním. 64 procentům obyvatel ČR se příčí alespoň některé z uvedených typů sociálních kontaktů s imigranty, podobné postoje najdeme u 48 procent Estonců a 47 procent Slováků. Tyto výsledky tedy podle všeho potvrzují zjištění formulované v "kontaktní hypotéze"⁴: čím méně dochází v populaci k přímému kontaktu s imigranty, tím negativnější postoje vůči nim panují.

V této situaci se dostávají ke slovu média jako mediátoři vědění, kteří dosud hrají významnou roli při třídění informací na méně důležité a relevantní, které pak zprostředkovávají veřejnosti. Relevantní otázkou, kterou si tato analýza klade, je tedy: Jak média zobrazují migraci a migranty a jaká poselství o nich předávají svému publiku?

2. METODOLOGIE: TŘI ZEMĚ, TŘI PŘÍPADY

Tato analýza se soustředí na Českou republiku, Slovensko a Estonsko. Ve všech třech zemích jsme se snažili zodpovědět stejné výzkumné otázky:

- Jaká jsou hlavní témata a rysy zpravodajství o migraci v každé z těchto zemí?
- Kdo v médiích promlouvá o tématech spojených s migrací?
- Jaké národnosti jsou migranti, o kterých se vede debata?
- Jaká jsou hlavní tematická těžiště zpravodajství o otázkách migrace?
- Jaký je přístup novinářů a médií, která se věnují těmto otázkám?

1 Eurostat (všeobecné statistiky imigrace): <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00157>

2 Žadatelé o azyl pod mezinárodní ochranou v zemích Visegrádské čtyřky (2019): <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1221/file/cr-v4niem-2019.pdf>

3 Estonská rada pro uprchlictví: <https://www.pagulasabi.ee/blog/kui-palju-eestis-pagulasi>

4 Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge MA: Addison-Wesley Publishing Company.

V důsledku organizačních omezení a nutnosti zohlednit místní podmínky jsme při výzkumu pracovali s různými vzorky dat. V České republice a Estonsku jsme zvolili období dvou měsíců před volbami na místní úrovni. V České republice se jednalo o dobu před komunálními a senátními volbami, které se konaly 5.8. – 4.10.2018. V Estonsku se jednalo o období před komunálními volbami v termínu 14.8. – 14.10.2017. V případě Slovenska bylo zvoleno období od 1.5. do 31.8.2018. Tyto časové úseky se lišily co do rozsahu, ve všech případech se nicméně jednalo o letní měsíce, během nichž bývá pokrytí témat spojených s migrací silnější. Ve všech třech zemích jsme analyzovali výskyt pojmů „migrace“, „migrant(i)“ a „uprchlík/uprchlíci“ v hlavních tištěných a on-line médiích⁵.

Tabulka 1: Analyzovaná média a počet zpráv podle typu média a země

Estonsko		Česká republika	
Tištěná média	202	Tištěná média	316
Postimees		MF Dnes	
Maaleht		Právo	
Eesti Ekspress		Lidové noviny	
Eesti Päevaleht		On-line média	407
On-line média	259	Novinky.cz	
Delfi.ee		Idnes.cz	
Postimees.ee		Aktualne.cz	
Maaleht.ee		Celkem	723
Err.ee			
Celkem	461		
Slovensko			
Tištěná média	345		
Sme			
Pravda			
Plus 7 dní			
On-line média	592		
Hospodářské noviny			
Denník N			
Aktuality.sk			
Celkem	937		

⁵ Viz národní zprávy pro podrobný rozbor metod, včetně vybraného média, vzorku a výběru a použitých klíčových slov.

Kvantitativní obsahovou analýzu mediálních výstupů doplňují kvalitativní, polostrukturované rozhovory s 28 novináři ze zastoupených zemí (12 ze Slovenska, 10 z Estonska a 6 z České republiky). Cílem rozhovorů bylo získat hlubší vhled do:

- přístupu novinářů k otázkám týkajícím se migrace
- důvodů zájmu novináře a média o dané téma
- přístupu a standardů redakcí/týmů pro zpravodajství o migraci
- pracovních podmínek novinářů, kteří se věnují tématu migrace
- výsledků dalšího pozorování v průběhu rozhovorů (témata a přístupy, které přinášeli lidé, s nimiž byl veden rozhovor, jejich pocity apod.)

Hlavním kritériem výběru respondentů pro rozhovor byla jejich zkušenost se zpravodajstvím o otázkách migrace a integrace. Snažili jsme se sestavit co nejvíce různorodý vzorek, do kterého jsme zahrnuli novináře z veřejnoprávních i soukromých médií, různých typů médií (tištěná, on-line, TV, rozhlas, zpravodajské agentury, novináři na volné noze), novináře z domácích i zahraničních redakcí a také redaktory působící na různých pozicích v mediálních domech. Ačkoli se tedy jedná o omezený vzorek, lze jej považovat za poměrně saturovaný.

Pracovali jsme s předpřipraveným souborem témat a otázek, ale současně jsme ponechávali dostatek prostoru pro respondenty, aby mohli vyjádřit vlastní postoje. Rozhovory jsme nechali volně rozvíjet, abychom zjistili, co respondenti sami považují za důležité a hodné sdělení.

Následně byly rozhovory přepsány a anonymizovány. Poté jsme analyzovali jejich obsah a soustředili se přitom na hlavní, sdílené perspektivy a shodná zjištění v rámci vzorku. Přestože výsledky nelze zcela zobecnit, naznačují trendy a poskytují cenný vhled do „kuchyně“ mediálního zpravodajství o tématu migrace ve třech zvolených zemích.

3. JAKÉ ZPRÁVY PŘINESL VÝZKUM?

V Česku, Estonsku a na Slovensku byl výzkum zasazen do odlišných časových období. Do určité míry se lišily také metodologie, které braly v potaz místní podmínky a zdroje zapojených partnerů. Přesto lze uvést jisté obecnější poznatky týkající se trendů a rysů migračního zpravodajství.

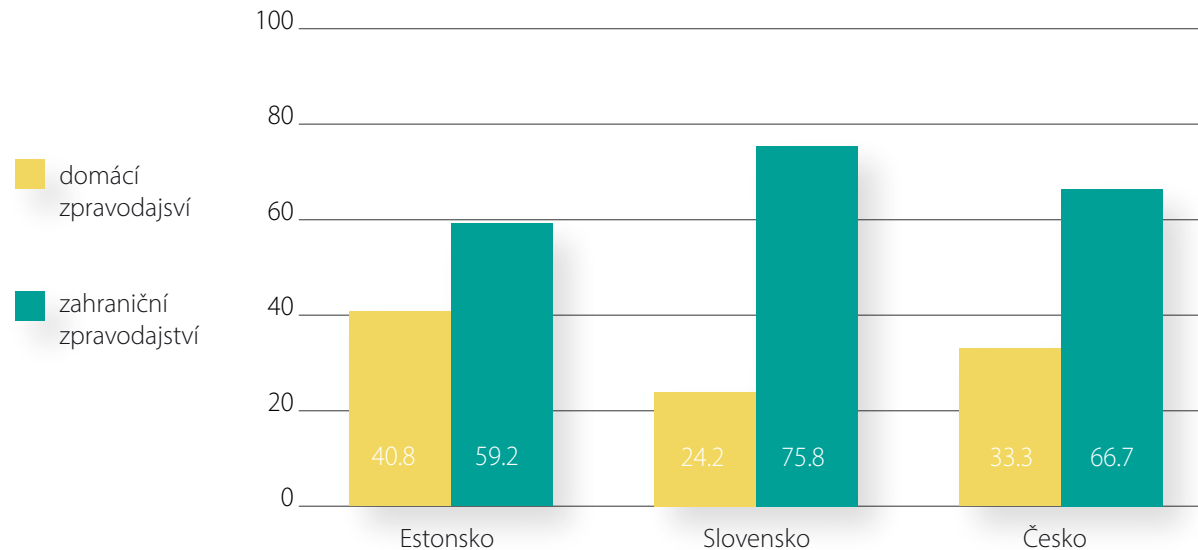
Z šesti předem vymezených tematických rámců (terorismus, kriminalita, pracovní trh, azylové řízení, příčiny migrace, integrační proces) se média na Slovensku nejvíce soustředila na kriminalitu. Ta činila v rámci zpravodajství, u kterého bylo možné identifikovat nějaký tematický rámec, 29 %. Tento výsledek je nicméně zkreslený – jako tomu u tématu migrace bývá – dvěma událostmi, které budily značnou pozornost: 35 % zpravodajství o kriminalitě bylo zaměřeno na (a) vraždu Filipínce na ulici v Bratislavě (26.5.2018) a (b) únos vietnamského diplomata a následující politický skandál. (K této události došlo dříve, ale během sledovaného období vyvstaly v případě nové skutečnosti.) Druhým nejvíce zastoupeným z předdefinovaných rámců byla situace na pracovním trhu (20 %). Jednalo se o články o nedostatku kvalifikované pracovní síly a pracovní migraci z evropských zemí. 49 % zpravodajství spadalo vně předem definovaných rámců: primárně šlo o zprávy zaměřené na migraci z mimoevropských zemí, v nichž se odrážela témata „migrační krize“ z roku 2015.

Oproti tomu v České republice nedošlo k žádné určující události a diskurz se soustředil převážně na dění v zahraničí. Nejvíce pozornosti se dostalo migrační politice EU a jejích členů (26 % zpravodajství) a problémům spojeným s migrací v ostatních státech EU (23 %); na třetím místě byly problémy spojené s migrací v oblasti Středozemního moře (18 %). Toto zaměření odráží obecnější nastavení diskurzu o migraci v zemi: z migrace se stala politická otázka a příslušné politiky a politická jednání se ocitly ve středu pozornosti namísto zpráv o jednotlivých událostech nebo individuálních příbězích migrantů. Co se těchto příběhů týče, „život migrantů“ je v českých médiích okrajovým motivem (6 %). Příběhům migrantů se věnuje pozornost pouze tehdy, vztahují-li se k určitým politickým otázkám, například kontroverzním debatám o lodích s migranty ve Středozemním moři.

Estonská média se rovněž věnovala situaci v zahraničí, nicméně méně výrazně (59 % zpravodajství se soustředilo na cizí země). 49 % estonského zpravodajství (56 %, pokud bereme v potaz také sekundární rámování) spadá do tematického rámce „konflikt“ a 26 % do rámce „politika“ (33 % se sekundárním rámováním). Příběhy konkrétních lidí, tj. texty o zkušenostech a osudech migrantů, jsou okrajové (11%; 13% se sekundárním rámováním). Vnímání migrace jako konfliktního a politického tématu tedy výrazně převažuje.

*Vnímání
migrace jako
konfliktního
a politického
tématu výrazně
převažuje.*

Graf 1: Podíl domácího a zahraničního zpravodajství o migraci ve zkoumaných zemích

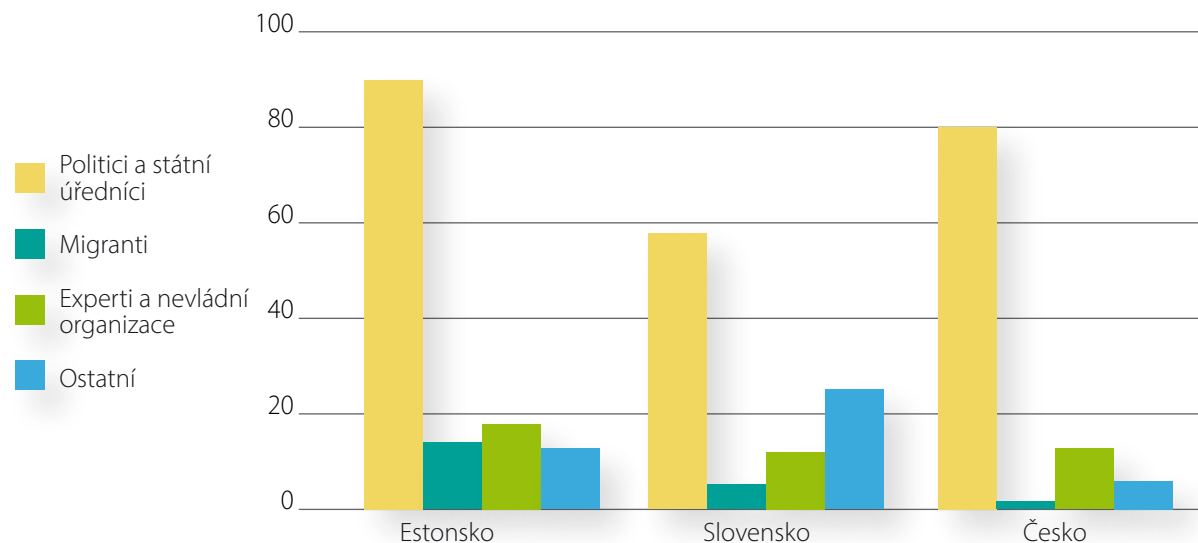

Obecně jsme narazili na podstatné rozdíly ve způsobech, jakými jsou migranti a téma migrace rámovány ve zvolených zemích. Ve všech třech případech tvořily významnou část zpravodajství články o dění v zahraničí. Pokud jde o Českou republiku, nejčastějším objektem zájmu bylo Německo, kterému se věnovalo 59 % zpráv v tisku a 68 % v on-line médiích, s tím, že středem zájmu byly problémy spojené s imigrací do této sousední země. Zprávy o problémech spojených s migrací v jiné zemi hrály rovněž významnou, byť ne natolik převažující, roli v estonských médiích. Na Slovensku neproběhla podrobná analýza dění v zahraničí, nicméně témata spojená se zahraničím byla rovněž přítomná. Zastínily je však zmíněné domácí incidenty. Otázky pracovního trhu a ekonomiky spojené s migrací byly na Slovensku rovněž výrazněji přítomné. V Estonsku byla tato témata mnohem okrajovější (9 % kódovaných příspěvků v rámci „ekonomika“; se sekundárním rámováním 11 %) a v České republice dokonce zcela chyběla.

» **Kdo promlouvá o migraci?**

Abychom pochopili, jak média rámuje migranty a téma migrace, potřebujeme se podívat na to, kdo k tématu v médiích vystupuje jako mluvčí. V tomto bodě nám výsledky mezi jednotlivými zeměmi umožňují přímější srovnání. Na Slovensku 58 % mluvčích představovali politici a příslušníci státní správy, České republice to bylo 80 %. V Estonsku 90 % zpravodajství o otázkách migrace zahrnovalo stanovisko politika nebo státního úředníka. Experti a představitelé nevládních organizací vystupovali v 15 % zpravodajství na Slovensku, 13 % v České republice a 18 % v Estonsku (zde byli však do stejné kategorie zahrnuti i umělci). Pokud jde o hlas samotných migrantů, možnosti promluvit se jim dostávalo jen velmi zřídka jak na Slovensku (6 %), tak i v ČR (2 %) a jen o něco málo častěji v Estonsku (14 % článků, v kterých byl přítomen mluvčí).

Graf 2: Kategorie mluvčích u zpráv spojených s migrací, v nichž figurují mluvčí; rozděleno podle zemí

(Poznámka: 100 % představuje souhrn všech zpravodajských reportáží s mluvčími. V každé zpravodajské reportáži bylo možné kódovat více skupin mluvčích.)

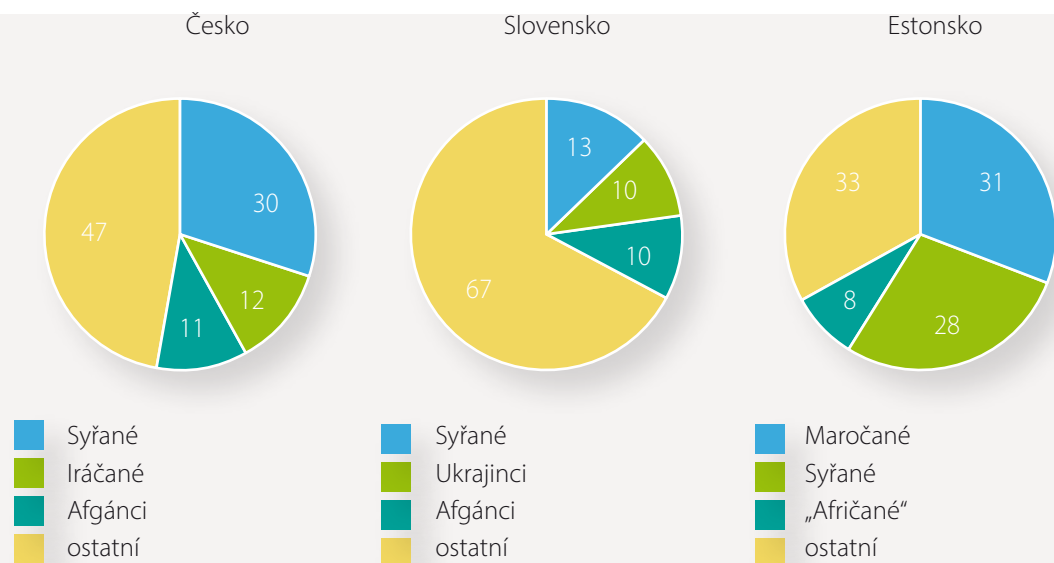
Celkově toto rozložení hlasů mluvčích odráží obecný trend vnímání migrantů a uprchlíků spíše jako předmět diskurzu, než jako jeho účastníci. Jinými slovy ti, o kterých je řeč, nedostávají v diskuzi slovo. Toto zjištění se částečně shoduje s již dříve zmíněným nedostatkem reportáží informujících o životech migrantů. Oproti tomu slovenské zpravodajství, i když rovněž neposkytovalo tolik prostoru hlasům migrantů, se v nezanedbatelné míře zaměřovalo na lidi a jejich osudy (human interest frame)⁶.

Z uvedených zjištění můžeme vyvodit závěr, že migrace je převážně rámována jako politická otázka, a proto média považují politiky za osoby oprávněné k tématu promlouvat.

» **Kdo jsou lidé v centru mediální pozornosti a odkud přicházejí?**

Země původu migrantů a uprchlíků, kteří se v médiích objevují nejčastěji, ukazuje Graf 3.

⁶ Na Slovensku a v Estonsku jsme provedli analýzu výskytu „rámce lidských příběhů“ (Human Interest Frame, HIF – zaměřuje se na osobní životy migrantů a migrujících skupin). Výsledky ukázaly, že především tištěná média byla poměrně aktivní v referování o životech migrantů. Vyhledávání HIF v on-line článkách sice přineslo jen necelých 7 procent výsledků, zato téměř 14 procent článků v tištěných médiích se z rozličných perspektiv věnovalo příběhům migrantů. K podobným výsledkům jsme došli i v Estonsku (5% online, 18% tisk).

Graf 3: Národnosti migrantů, kteří se nejčastěji objevují ve zpravodajství, podle zemí

Na Slovensku mezi národnostmi, které bylo možné identifikovat, převažovali Syřané (13%), Ukrajinci (10%), Filipínci (10%), Srbové (9%), Vietnamci (6%) a Afgánci (6%), za nimi následovaly další národnosti. Pomineme-li Vietnamce a Filipínce, jejichž vyšší zastoupení lze přičítat zmíněným dvěma incidentům, převažuje důraz na dvě skupiny: občany mimoevropských zemí, jejichž pohyb úzce souvisel s „migrační krizí“ z roku 2015 (Syřané, Afgánci) a lidi ze zemí jako je Ukrajina nebo Srbsko, jejichž migrace souvisí s pracovním trhem a je specifická pro slovenský kontext.

Z českých mediálních výstupů, které zmiňovaly národnost migrantů, bylo nejvíce zmínek o Syřanech (30 %), dále pak Iráčanech (12 %), Afgháncích (11 %), Eritrejcích (8 %), Pákistáncích (5 %) a dalších skupinách. Ve srovnání se Slovenskem vidíme, jak silně bylo české zpravodajství zaměřené na migraci z mimoevropských zemí, a především pak zemí původu, které jsou spojovány s tzv. migrační krizí. Vzhledem k absenci vysoce sledovaných domácích kauz spojených s migranty – nebo obecně domácích a specifických mediálních témat souvisejících s migrací (jako byla situace na pracovním trhu na Slovensku) se český diskurz výrazně orientoval na hranice EU a potenciální migraci z muslimských zemí. Na tomto rozdílu mezi ČR a SR se nicméně mohly podepsat i další faktory: analýza českých výstupů ukazuje, že se česká média před volbami ve vyšší míře věnují tématu migrace – a právě sledované období bylo předvolební. Na Slovensku se ve sledovaném období žádné volby bezprostředně neblížily, což může pomoci vysvětlit, proč ve slovenském diskurzu nehrála témata spojená s migrací tak významnou roli. Jak ale vyplývá z rozhovorů se slovenskými novináři (viz níže), migrace na Slovensku nefigurovala jako relevantní předvolební téma s výjimkou parlamentních voleb v březnu roku 2016.

V Estonsku tvořili druhou největší skupinu Syřané (28 %), dále následovala obecná skupina „Afričanů“ (8 %), Rohingové z Myanmaru (8 %), Egypťané (6 %) a Rusové (6 %). Nejčastěji zmiňovaní zde byli Maročané

Pozorujeme něco jako „nakukování přes sousedův plot“: na Slovensku a v Česku je tak zdaleka nejsledovanější zemí Německo, v Estonsku pak Finsko.

(31 %): tuto anomálii lze přičíst značně medializované události, kdy 18. srpna 2017 došlo k útoku nožem ve finském Turku. Pachatel byl identifikován jako muž marockého původu a útok byl v estonských i světových médiích pojímán jako první teroristický útok ve Finsku.

Nejvíce se nicméně ve všech třech případech odkazovalo na samotné země, v nichž probíhal výzkum. Na Slovensku se 23 % všech zpráv týkalo Slovenska a podobně tomu bylo i v České republice (33 %), stejně jako v Estonsku (41 %). Pozoruhodné je, že druhé místo – tedy nejčastější objekt zájmu mimo domácí půdu – zaujala ve všech třech případech blízká země s vyšším počtem migrantů. Obrazně řečeno, pozorujeme něco jako „nakukování přes sousedův plot“: na Slovensku a v České republice je tak zdaleka nejsledovanější zemí Německo (14 % zpráv s tematikou migrace na Slovensku, 18 % v České republice), v Estonsku pak Finsko (17 %). Podíváme-li se na další země na pomyslném žebříčku a pomineme-li EU jako celek, zjistíme, že média projevují značný zájem o dění v oblasti Středozemního moře: například zprávy v českém tisku se zaměřovaly především na Itálii, Španělsko a Maltu. Podobná tendence se projevovala také v Estonsku a do jisté míry na Slovensku – ačkoli ve slovenském případě se srovnatelné pozornosti jako Středomoří dostávalo také sousednímu Rakousku a Maďarsku.

» **Co na to říkají samotní novináři?**

Kvalitativní část výzkumu usilovala o pochopení úhlu pohledu samotných tvůrců mediálních výstupů o migraci, a příčin tendencí, které jsme zjistili a popsali výše. Jak přistupují redaktoři a mediální domy k tématům spojeným s migrací a zajímají se o některé aspekty migrace více než o jiné? Kdo a jak vytváří titulky a kdo vybírá ilustrační fotografie? Jak pracují s pojmy migrant a uprchlík? Dále: za jakých podmínek připravují novináři své články? Mají dostatek času? Mohou se v tématu vzdělávat? A stávají se kvůli své práci někdy terčem nenávistných projevů a výhrůžek?

Stanoviska novinářů poskytují cenný vhled do redakční práce a poukazují na opakující se společné rysy i rozdíly mediálního pokrytí migrace, které panují mezi jednotlivými redaktoři, médii a zeměmi.

» **Přístup novinářů k tématu**

Kdy si zpovídání novináři v České republice, Estonsku a na Slovensku poprvé povšimli migrace jako zajímavého tématu pro zpravodajství? Velká část českých a estonských respondentů uvedla tzv. migrační krizi roku 2015 jako moment, kdy se téma migrace stalo součástí jejich práce, ačkoli někteří uvedli, že se tématu migrace, uprchlíků či

integrace věnovali již dříve. Naproti tomu většina slovenských novinářů, kteří se účastnili výzkumu, se tématu věnovala již před rokem 2015, a to především v souvislosti se situací na trhu práce. Tomu odpovídají výsledky kvantitativní analýzy, které ukázaly, že zatímco čeští a do jisté míry i estonští novináři nahlíželi na migraci prizmatem „migrační krize“ z roku 2015, slovenští novináři rovněž zohledňovali téma pracovního trhu.

Konkrétní téma spojené s migrací může upoutat novinářovu pozornost z různých důvodů. Část respondentů kladla důraz na to, že pro čtenáře je téma migrace přitažlivé a přináší tak médiu komerční úspěch. Na druhou stranu, významná část reaktorů ze sledovaných zemí současně líčila migraci jako podstatné téma pro celou společnost a považovala za svou povinnost se mu věnovat. Někteří, především na Slovensku a v Estonsku, uvedli, že chtěli být nápomocní v boji proti dezinformacím a předsudkům, vysvětlovat fakta a kontext a dodat migraci lidskou tvář.

Novináři ze všech tří zemí zmiňovali podobné zdroje, z kterých při práci na tématech spojených s migrací čerpají: zpravodajské agentury, politici a ministerstva, mezinárodní organizace jako UNHCR a v menší míře informace od expertů z místních nevládních organizací. Respondenti v Estonsku mluvili o omezené dostupnosti místních expertů, kteří by mohli s novináři mluvit. Ačkoli novináři v obecné rovině souhlasili s tím, že jedním ze zdrojů informací a stanovisek mohou být samotní migranti, nikdo z českého vzorku se o této možnosti aktivně nezmínil. Naopak několik slovenských novinářů uvedlo, že rozhovory s migranty jsou pro ně významné a v redakcích se velmi cení. V Estonsku uprchlíci často odmítali

s médií mluvit, protože si přáli zůstat v anonymitě.

» **Přitažlivost témat spojených s migrací pro média**

Většina novinářů ze sledovaných zemí kladla důraz na vlastní nezávislost a svébytnou iniciativu pokud jde o navrhování témat a jejich zpracovávání. Významná část českých a slovenských novinářů vnímá témata související s migrací jako přitažlivá pro čtenáře, především jsou-li zpracována způsobem, který vyznívá odmítavě vůči migraci. Média předpokládají, že na čtenáře zapůsobí především konflikt, rozpor a vyvolávání strachu, a zájem čtenářů povede k více klikům, vyšším prodejům nebo zisku z reklamy. Události jako teroristické útoky, zločiny nebo jiné násilné projevy ze strany migrantů přitahovaly značnou pozornost médií ve všech třech státech. Naopak početnější skupiny migrantů jako Vietnamci či Ukrajinci v Česku, na jejichž přítomnost si podle slov novinářů veřejnost již zvykla a nevnímá ji příliš problematičticky, nepředstavují podle nich atraktivní téma pro média.

Komerční úspěch nicméně nebyl jediný důvod, proč média hodnotila články o migraci jako úspěšné – a ve slovenském případě byl údajně dokonce druhotný. Média oceňovala rovněž míru exkluzivity obsahu, přítomnost osobních příběhů a profesionální práci, například studium tématu, dobrou rešerši faktů, oslovení odborníků, přímý kontakt s klíčovými aktéry a prostor, aby mohli promluvit, orientaci na možná řešení a pozornost věnovanou kontextu. Lidské příběhy a úspěšné příklady integrace zpočátku připadaly estonským novinářům jako zajímavý námět, za jehož zpracování se jim dostávalo pozitivní zpětné vazby od kolegů i čtenářů. Tento narativ se nicméně začal poněkud opakovat a novináři,

kteří se věnovali společensko-kulturním aspektům integrace uprchlíků, brzy zjistili, že téma ztrácí na své výjimečnosti. Začaly zaznívat hlasy, že je téma již vytěžené, případně že jistí novináři jsou příliš zainteresovaní. Někteří novináři na to reagovali tak, že se tématu přestali věnovat, nebo jej předali kolegyním a kolegům.

Někteří respondenti, především ze Slovenska a Estonska, zmiňovali, že pocítují společenskou odpovědnost a cítí respekt vůči morálním hodnotám. Dva respondenti dokonce zdůraznili, že by jejich média nepublikovala výroky, které by rozdmýčávaly nenávisť vůči migrantům a snižovaly jejich lidskou důstojnost, i kdyby se jednalo o vyjádření politických představitelů. Tyto postoje je možné jednak přičíst slovenským zákonům, které zakazují podněcování k nenávisti, zároveň však mohou odrážet vědomí společenské odpovědnosti novinářů za diskurz, který šíří.

Frekvence zpravodajství o migraci se může v čase měnit: proto jsme se novinářů ptali, kdy dosahuje zpravování o migraci vrcholu. Na Slovensku a v ČR respondenti potvrdili, že se jedná o velmi politizované téma a že volby mohou mít za následek vyšší frekvenci zpravodajství o migraci, jelikož někteří politici toto téma prosazují jako součást vlastní agendy. Panují zde rozdíly: slovenští novináři například uváděli, že migrace na Slovensku nebyla dominantním předvolebním politickým tématem, s výjimkou parlamentních voleb v roce 2016. Podle respondentů toto téma zcela chybělo před komunálními volbami v roce 2018 i prezidentských volbách v roce 2019. Jeden slovenský novinář si chválil, že se migrace nestala stěžejním tématem předvolebních kampaní v roce 2019, jako tomu bylo před prezidentskými volbami

v České republice o rok dříve. Někteří estonští novináři uváděli, že politici, kteří prosazují určité téma, aby zapůsobili na voliče, mohou zprvu zdánlivě okrajové mediální téma učinit středem pozornosti, což se stalo v případě Globálního paktu OSN o migraci.

» Redakční praxe

» Práce s pojmy:

Ze všech médií reprezentovaných ve výzkumu pouze jediné v České republice připravilo instrukce pro redaktory s definicemi pojmů migrant a uprchlík. Ostatní média neměla žádné interní ustanovení ohledně užívání pojmů; jejich výběr zcela závisel na individuálním rozhodnutí novinářů. V ČR kromě uvedené výjimky nikdo nezminil, že by se v jeho redakci vedla debata ohledně správné terminologie. Pojmy „migrant“ a „uprchlík“ se většinou používaly jako synonyma. Polovina slovenských novinářů oproti tomu uvedla, že u nich v redakcích proběhla debata o vhodné terminologii a většina z nich se snaží tyto pojmy rozlišovat. Během rozhovorů se nicméně ukázalo, že užití pojmů ne vždy odpovídalo jejich definici (např. jeden z respondentů pojem „uprchlík“ používal jako označení pro osobu, která migruje z jakéhokoli důvodu). Estonští novináři trvali na tom, že zmatení pojmů nezpůsobil jen omyl na straně médií, ale přispěl k němu také komplexní, smíšený charakter migračních pohybů: nebylo snadné rozlišit, zda je přesnější psát o nově příchozích jako o uprchlících, nebo migrantech.

V Estonsku a ČR respondenti rovněž popisovali změny emocionálního náboje jednotlivých slov. Někteří uváděli, že v estonském veřejném prostoru pojem „uprchlík“ („pagulane“) postupně získal negativní konotaci. Část novinářů prý proto

raději volila pojem „põgenik“ (vyhnanec). V ČR prošel podobnou proměnou pojem „migrant“: před rokem 2015 se jednalo o poměrně neutrální pojem, ale od nástupu „migrační krize“ získal velmi negativní tón, a začal se používat převážně jako označení pro žadatele o azyl ze Středního východu a Afriky. Velmi podobnou proměnu pojmu „migrant“ lze sledovat také na Slovensku.

» Doplnování znalostí/zkušeností

Na rozdíl od západoevropských států, kde probíhala debata o migraci a integraci po desetiletí, v ČR, na Slovensku a v Estonsku se tato témata nacházela mimo veřejný a mediální zájem – až na některé výjimky, například debatu o integraci ruské menšiny v Estonsku. Není proto překvapivé, že respondenti z těchto zemí připouštěli, že jim scházela profesní zkušenost a potřebné znalosti tématu. Jedna česká novinářka, která se tématu věnovala řadu let, si stěžovala na značnou neznalost kontextu témat spojených s migrací, zákonů i pojmů ve své domovské redakci, což se podle ní dodnes nezlepšilo. V Estonsku jeden z respondentů uvedl, že editoři webu jsou často nováčci (tzv. „dělníci médií“), kteří si příliš neuvědomují svou roli v procesu selekce informací, schází jim zkušenost a profesionalita.

» Vyváženost zpravodajství, výběr titulků a ilustračních fotografií

Není snadné zajistit vyváženost zpravodajství, ani nalézt rovnováhu mezi potřebou přilákat čtenáře (především pomocí titulků a obrázků) a etickým přístupem k novinářské profesi, který by nepřispíval k šíření stereotypů a strachu. V Estonsku všichni respondenti kladli důraz na význam vyváženého a objektivního zpravodajství, kterého lze dosáhnout zohledněním celé řady aktérů a zdrojů: expertů,

migrantů, dobrovolníků a oficiálních představitelů a dokumentů. Většina slovenských novinářů považovala za nutnost využívat různorodé zdroje, nicméně nepochybovala shoda na tom, jakou strategii ve prospěch „vyváženého zpravodajství“ je třeba zvolit. Někteří z nich například nepovažovali za nutné vyvažovat každý článek nebo úhel pohledu – alespoň ne schematicky „50:50“. Další uvedli, že jejich redakce odmítaly dát prostor vyjádřením podněcujícím k nenávisti nebo nepravdivým výrokům, i když se jich dopouštěli politici.

Otázky vyváženosti a objektivnosti vyvstávaly rovněž v kontextu hledání titulků a ilustračních fotografií. Několik estonských respondentů uvedlo, že vnímají jako náročné najít titulky a fotografie, které by byly chytlavé a současně přesné a realistické. V médiích všech tří zemí autoři obvykle navrhnou vlastní titulky a vybírají ilustrační fotografie z databází. Redaktoři a grafičtí editoři je ale mohou posléze změnit a přestože by měli změny konzultovat s autory, v praxi tak ne vždy činí.

Slovenští novináři v souvislosti s funkcí titulků a fotografií uváděli, že marketingové strategie hrají v on-line médiích jistou roli, ale nikdo z nich nepotvrdil, že by jejich marketingová funkce převážila nad funkcí informativní. Současné respondenti nepovažovali tyto efekty za příliš významné v tištěných médiích, rozhlase či televizi.

Naopak ze strany některých českých novinářů zaznělo, že redakce on-line médií někdy marketingovou funkci titulků a fotografií nadřazují. Jak uvedl jeden z respondentů: žena v hidžábu nestačí, zcela zahalená žena je děsivější a představuje vážnější ohrožení, proto taková fotografie dostává přednost. Další respondenti z ČR a Estonska mluvili o tom, že se snažili neužívat příliš

mnoho obrázků žen a dětí vzbuzujících empatii, protože chtěli reflektovat „reálnou“ situaci mužské většiny žadatelů o azyl, nebo, v českém případě, také proto, že by mohli čtenáři reagovat negativně, kdyby byli konfrontováni s příliš velkým množstvím takových fotografií.

» Etické kodexy

Většina reprezentovaných médií následovala určitý etický kodex: v Estonsku se jednalo o Etický kodex estonského tisku, na Slovensku Etický kódex Slovenského syndikátu novinářů. Některá média na Slovensku a většina v Česku měla vlastní kodex. Několik slovenských novinářů uvedlo, že v žádném ze slovenských médií neexistuje specifický kodex vztahující se na zpravodajství o migraci a že se při referování o tomto tématu řídili obecnými kodexy. Žádný z českých ani estonských respondentů si přitom nevybavil diskuzi na pracovišti o uplatnění etického kodexu v souvislosti se zpravodajstvím o migraci – např. o tom, zda výstupy, které redakce publikuje, neposilují stereotypy a nenávisť vůči jiným rasám, národnostem nebo náboženským vyznáním. V etických kodexech se přitom často objevuje bod, který nabádá k tomu, aby se novináři takovýmto tendencím vyhnuli⁷. Jediné zmíněné etické debaty se vedly o tom, zda publikovat skutečná jména nebo fotografie migrantů, kteří by pak mohli čelit pronásledování nebo se stát oběťmi útoků.

» **Pracovní podmínky novinářů**

» Pracovní zátěž

Požadovaný počet článků/reportáží, které má novinář denně nebo týdně vyprodukovat, se

výrazně liší podle typu média, pozice novináře, rubrice, pro kterou píše apod. Někteří čeští a slovenští novináři uváděli, že museli napsat někdy až tři články denně, redaktor slovenské rozhlasové stanice zmiňoval až čtyři příspěvky za den. Někteří novináři mluvili o rostoucím časovém tlaku oproti situaci před několika lety. Přestože se dané podmínky možná nejeví jako dostatečné pro kvalitní zpravodajství o natolik komplexních a náročných tématech jako je migrace, většina respondentů si na nedostatek času nestěžovala.

» Práce v terénu

Dobré reportáže o migraci, které by zahrnovaly vyjádření všech relevantních aktérů, obvykle nelze vytvořit od stolu – v zájmu novinářiny znalé kontextu musí novináři mít možnost občas vyrazit do terénu. Na Slovensku byli s podmínkami pro práci v terénu vcelku spokojeni pouze novináři v médiích veřejné služby. Někteří slovenští novináři měli jen omezenou podporu ze strany zaměstnavatele a cesty do zahraničí si museli částečně hradit z vlastní kapsy. Polovina slovenských respondentů zmínila, že novinářské výjezdy organizované nevládními organizacemi mohou do jisté míry kompenzovat nedostatek finanční podpory ze strany redakce. Rovněž estonští novináři mluvili o nedostatku finančních prostředků jako významné překážce především pro novináře v zahraničních redakcích. Dva estonští novináři navíc zmínili bezpečnostní otázky jako důvod, proč je někdy obtížné cestovat do míst relevantních v kontextu migrace.

7 Např. Reuters - Standardy a hodnoty: http://handbook.reuters.com/index.php?title=Freedom_from_bias

» Nabývání vědomostí/zkušeností

Z pohledu mnoha novinářů se migrace objevila jako nové téma v roce 2015, přesto nikdo z respondentů neuvedl, že by jim jejich mediální domy nebo redakce nabídly pomoc nebo je aktivně podporovaly v prohlubování jejich vědomostí o migraci, uprchlících a otázkách integrace. Pouze jedna česká televizní redaktorka uvedla, že se jejich vedení zúčastnilo semináře o migraci a jedna slovenská novinářka se takového semináře zúčastnila sama. Jeden slovenský respondent zmínil, že se novináři v jeho redakci mohli s dotazy týkajícími se migrace obracet na jednoho z členů redakční rady. Kromě toho vše záviselo na iniciativě samotné novinářky nebo novináře, kteří někdy potřebovali získat povolení od vedení redakce, aby mohli využít některé z nabídek na školení (např. od Ministerstva vnitra nebo Evropské komise v Estonsku nebo nevládních organizací v Česku). Někteří slovenští respondenti využívali také další formu vzdělávání: sdílení poznatků a zkušeností mezi kolegy z branže. Takováto setkání se podle nich mnohdy týkala i migrace.

Pokud jde o expertní znalost témat spojených s migrací, mnoho respondentů v rozhovoru uvedlo, že mediální trh v jejich zemi je příliš malý a nedostatečně vybavený na to, aby vychoval novináře s hlubším zaměřením na migraci. Někteří z respondentů se sami označili jako ty, kteří jsou v redakci v otázkách migrace nejznalejší.

» Přistěhovalci v redakcích

Ve všech třech zemích platí, že novináři z řad migrantů představují naprostou raritu. Pouze několik Estonců, dva Češi a jeden Slovák věděli o příkladu takového novináře buďto ve vlastní, nebo v jiné redakci. Jeden estonský respondent

zmínil uprchlíka, který pracoval v médiích, ale jeho redakce ho nevnímala jako možný zdroj informací o migraci.

» Projevy nenávisti

Naprostá většina novinářů v našem vzorku obdržela nenávistné e-maily, byla obětí veřejné šikany na sociálních sítích nebo dostávala výhrůžky za své články a reportáže. Jména a kontakty některých z nich se objevily na ultrapravicových internetových serverech. Jeden český redaktor však zmínil také pozitivní zpětnou vazbu, které se mu dostalo za reportáže zaměřené na problematické případy integrace - lidé ho za ně prý chválili, protože odpovídaly jejich vlastním názorům.

Respondenti uváděli různé strategie, jak se vypořádat s projevy nenávisti. V Estonsku sahalo od nezájmu přes (neúspěšná) trestní oznámení a uveřejňování nenávistných e-mailů až po vyhýbání se migraci jako tématu v rozhlasovém pořadu, do kterého volají posluchači. Některá ze zastoupených médií rovněž moderovala komentáře, případně tuto sekci zcela uzamkla. Na Slovensku a v Česku řada novinářů vnímala projevy nenávisti jako běžnou součást své práce a uváděla, že podobné provokace nemají na jejich práci vliv. Obvykle zprávu zkrátka smazali a neodpovídali na ni, případně reagovali humornou formou.

4. ZÁVĚR

Celkově vzato z výsledků výzkumu vyplývá, že mediální pokrytí tématu migrace je dosud ve stínu „migrační krize“ roku 2015. Migranti ze zemí mimo EU – převážně muslimských – jsou dosud hlavními předměty zpravodajství, jistou roli hrají také témata specifická pro jednotlivé země (například problémy pracovního trhu na Slovensku nebo útok ve Finsku, který podrobně sledovala estonská média). Většina novinářů se začala tématu migrace věnovat až od vypuknutí tzv. migrační krize v roce 2015 a nahlíží na něj především z tohoto specifického úhlu pohledu. Velká část zpravodajství se tudíž soustředila na situaci v oblasti Středozevního moře, nejvíce toto téma zdůrazňovala česká média. Toto i předchozí zjištění ukazují, že české mediální zpravodajství se v porovnání tří zkoumaných zemí jeví jako nejvíce orientované na „križi“ z roku 2015 - i poté, co zvýšené migrační pohyby ustaly, čeští novináři nadále upínali pozornost svých čtenářů k oblasti Středozevního moře a muslimským zemím ležícím za ním.

Ve všech sledovaných zemích se silně projevoval fenomén obrazně pojmenovaný jako „nakukování přes sousedův plot“, tedy zpravodajství o nedaleké zemi, která má výraznější zkušenost s migrací. Pro Českou republiku a Slovensko sehrává tuto roli Německo, pro Estonsko pak Finsko. Na základě českých dat můžeme usoudit, že zpravodajství o Německu je v Česku silně negativní. Jak bylo již zmíněno výše, více než 60 % zpráv v českých médiích o Německu spojených s migrací má negativní tón: věnují se potížím, které migranti a migrace způsobují. Přestože slovenská média také „nakukovala přes plot“ německým (ale také rakouským a maďarským) sousedům, pokrytí

tamních témat spojených s migrací bylo více neutrální – věnovalo se migrační politice EU, silné roli Německa apod.

Vícero novinářů ze sledovaných zemí potvrdilo tendenci patrnou především v online médiích, si z palety dostupných zpráv, např. v nabídce agentur, cíleně vybírat případy násilné a nezákonné činnosti migrantů. Toto jednání zpravidla odůvodňovali snahou některých médií zavděčit se čtenářům a zvýšit počet prokliků, které vydavatelé navyšují zisk. Na druhou stranu řada novinářů zdůrazňovala, že jim leží na srdci dodržování etických standardů a že úspěšné zpravodajství o migraci má podle nich vypadat jako dobrá novinářská práce: pečlivý sběr faktů, konzultace s experty a zasazení zpráv do kontextu. Nadto někteří novináři ze Slovenska a Estonska podtrhovali společenskou odpovědnost médií, která mají za úkol vytvářet vyvážené zpravodajství, vyhýbat se nenávistným projevům, respektovat důstojnost každého člověka a postarat se o to, aby byly slyšet také hlasy bezmocných.

Největší prostor vyjadřovat se v médiích k migraci dostávali politici a státní úředníci. Ve zkoumaných zemích je migrace vnímána jako výsostně politické téma a jen zřídka se dostávají ke slovu aktéři, kteří by mohli přinést odlišnou perspektivu (odborníci na migraci, představitelé nevládních organizací apod.). Ještě méně prostoru se vyjádřit dostávají samotní migranti. Mezi jednotlivými zeměmi opět najdeme rozdíly: v českém mediálním diskurzu značně převládají političtí představitelé a pro odlišné úhly pohledu zbývá jen malý prostor. V Estonsku a na Slovensku je situace o něco vyrovnanější. Značná část rozhovorů potvrdila, že si novináři uvědomují, jak snadno mohou politici

téma migrace využít coby nástroje pro dosažení vlastních cílů, zvláště pak před volbami.

Ačkoli novináři většinou uznali, že je třeba dát prostor také migrantům a uprchlíkům, žádný z českých respondentů tuto možnost sám aktivně nezmínil. V Estonsku se ukázalo, že zahrnutí hlasů migrantů do zpravodajství často brání jejich nedostupnost pro rozhovory s médii. Naopak slovenští novináři popisovali, že s migranty hovoří, považují tyto rozhovory za důležité a kolegové i editoři je zpravidla oceňují.

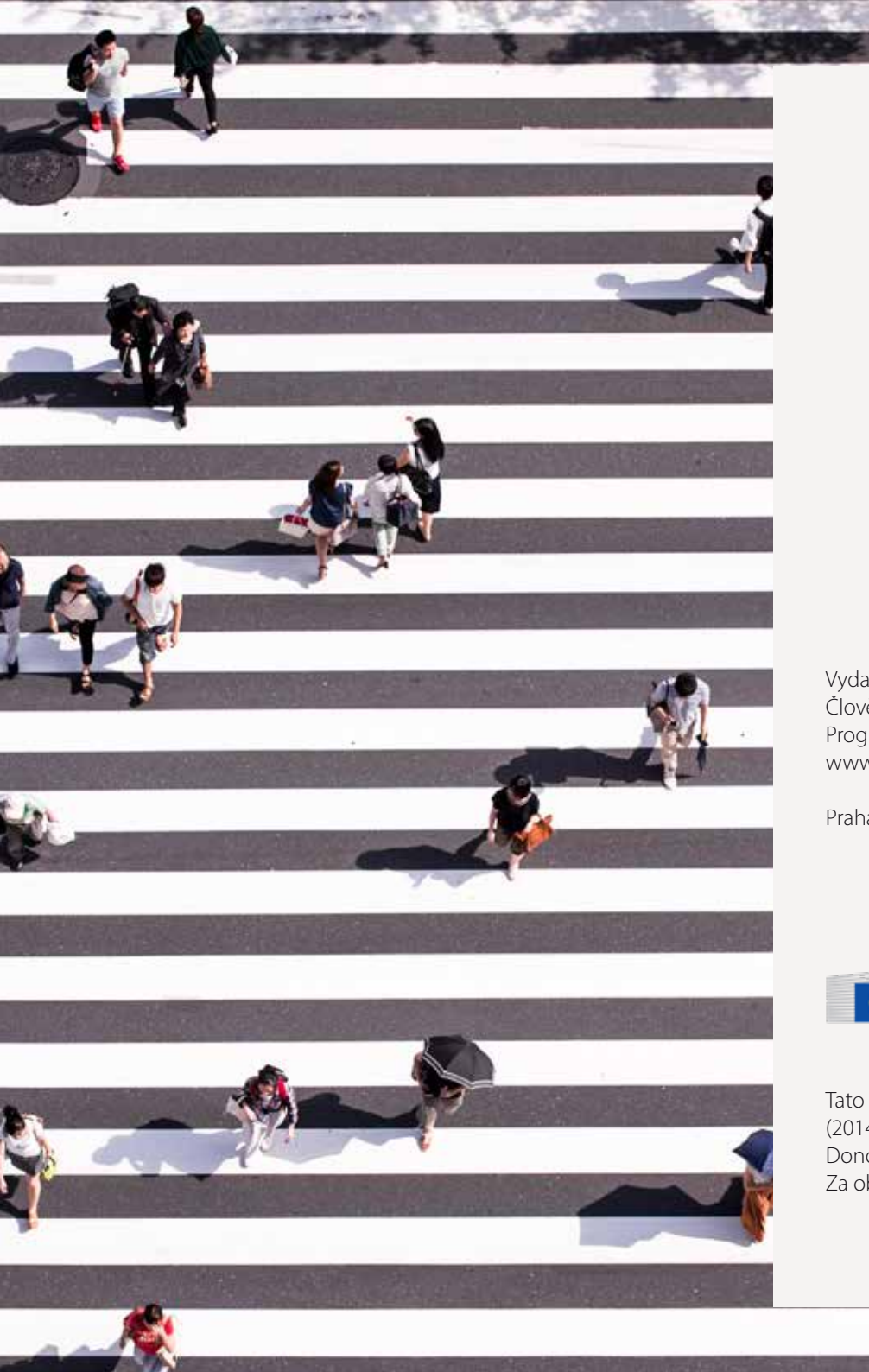
Migrace se všeobecně jeví jako polarizující téma vzbuzující silné emoce, proto je také do značné míry ovlivnitelné konkrétními incidenty, jak naznačují data ze Slovenska a Estonska. Nicméně zatímco dílčí případy kriminality mohou sehrát v médiích zásadní úlohu, neplatí totéž pro osobní příběhy jednotlivých migrantů. Zájem o zkušenosti migrantů, zpravodajství, které by se pohybovalo v „tzv. rámci lidských příběhů“ a přitahovalo pozornost k životům a problémům migrantů a migrujících skupin, ve zkoumaných výstupech téměř chyběly. Jedním z příčin tohoto jevu vyplývajících z rozhovorů může být samotná povaha práce redaktorů, kteří – především v zahraničních redakcích – často pracují od stolu. Vinou nedostatku času a finanční podpory mnohdy nemají možnost se vydat do terénu, aby nacházeli nové perspektivy k tématu a dostali se blíže k aktérům migrace a jejich příběhům.

Před rokem 2015 médiím navíc zpravidla chyběla hlubší znalost kontextu tak komplexního tématu, jako je migrace (např. její příčiny, příslušné zákony a integrační politiky). Ani od té doby novináři většinou nedostali mnoho příležitostí své znalosti v tomto tématu prohloubit, například prostřednictvím vzdělávacích seminářů, školení nebo cest do terénu. V každé ze zkoumaných zemí lze podle respondentů najít jen několik málo novinářů, kteří se v tématu orientují více do hloubky. Možnosti sdílet tuto znalost s kolegy využívali pouze novináři ze Slovenska prostřednictvím tematických setkání s kolegy z branže.

Obecně lze říci, že vytvářet zpravodajství o tématech spojených s migrací v České republice, Estonsku a na Slovensku není snadný úkol. Podle slov novinářů z těchto zemí je mnohdy náročné hledat rovnováhu mezi ekonomickými a časovými tlaky, zájmem čtenářů, agendou politiků a snahou zachovat si nestrannost. To se ne vždy daří, navzdory popsaným omezením a nepříznivým podmínkám se však stále mnozí z nich snaží odvádět dobrou práci, uvědomují si svou společenskou odpovědnost a význam dodržování etických zásad.

5. BIBLIOGRAFIE

- Allport, G. (1954). The Nature of Prejudice. Cambridge MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Srovnávací zpráva: Žadatelé o azyl a držitelé mezinárodní ochrany v zemích V4. Aktualizovaná zpráva. (2019)
Online: <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1221/file/cr-v4niem-2019.pdf>
- Estonská rada pro uprchlickví:
Online: <https://www.pagulasabi.ee/blog/kui-palju-eestis-pagulasi>
- Eurostat: Populace bez občanství dané země
Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00157>
- Reuters: Standardy a hodnoty
Online: http://handbook.reuters.com/index.php?title=Freedom_from_bias

Vydal:
Člověk v tísni, o.p.s.
Program migrace
www.clovekv tisni.eu/migrace

Praha, září 2019

European
Commission

Horizon 2020
European Union Funding
for Research & Innovation

Tato výzkumná zpráva byla financována ze zdrojů Programu Rights, Equality and Citizenship Evropské unie (2014-2020) v rámci projektu „People between the lines: building skills for quality migration coverage. Donor nezodpovídá za obsah a ani použití informací. Za obsah a vyjádřené názory nesou výlučnou odpovědnost autoři.

ISBN: 3/ 978-80-7591-023-3